

EL CONDADO DE DÉNIA EN TIEMPOS DE ALFONSO EL VIEJO. Rentas y poder señorial.

Autor: Bernardo Tomás Botella

Edita: Ajuntament de Dénia i
Publicacions de la Universitat de
València.

Col·lecció: Història Oberta, 207.

XI Beca d'Investigació de
l'Ajuntament de Dénia.

Al llarg del segle XIV, el comtat de Dénia s'havia anat constituint, com la resta dels grans estats nobiliaris valencians de l'època, per l'agregació sota un mateix titular de diverses entitats senyorials autònomes. Així, en l'últim quart de la centúria, Alfons d'Aragó, comte de Dénia, estenia la seua autoritat sobre

quatre districtes senyorials clarament delimitats: el de la pròpia Dénia, el de Gandia, el de les Muntanyes d'en Sarrià (que incloïa a Tàrbena, Benidorm, Finestrat i Callosa, entre altres llocs) i el del terme del castell de Calp i Altea. Els dominis d'Alfons conformaven aleshores, un conjunt territorial relativament compacte en aquesta zona del centre-sud del país, a cavall entre la Safor i la Marina, dins del qual el comte exercia la seua jurisdicció sobre un total d'aproximadament 2.300 famílies, segons el recompte de 1381, la qual cosa el convertia probablement en el més poderós senyor de vassalls del regne, només per darrere de l'orde militar de Montesa.

L'administració d'un estat senyorial d'aquesta magnitud, a més de complexa, generava una massa documental ingent, bona part de la qual ha arribat afortunadament fins a nosaltres, custodiada en la secció Mestre Racional de l'Arxiu del Regne de València. Alguns estudiosos (Julia Campón, Jaume Castillo) s'havien endinsat ja en aquestes fonts per a elaborar destacables estudis sobre la història del comtat en aquests segles baixmedievals, però els registres de la comptabilitat del senyoriu, és a dir, els volums en què s'arreplegaven puntualment els ingressos procedents de les rendes i drets que havien de pagar els vassalls del comte de Dénia, romanien encara, en bona mesura, inexplorats.

Tots els que ens hem acostat d'una manera o una altra a les fonts fiscals emanades per les administracions públiques i privades medievals, som conscients de la dedicació que comporta i la complexitat que suposa l'exhumació de la informació continguda en aquestes, ja que van ser confeccionades seguint una lògica pròpia, certament coherent, però estranya a la nostra. Bernardo Tomás ha assumit amb determinació aquest repte. Mitjançant l'anàlisi detallada dels quaderns comptables conservats dels dos receptors del comtat de Dénia corresponents a l'últim quart del segle XIV, l'obra de B. Tomás pretén, i aconsegueix, desentranyar el funcionament intern d'un gran estat nobiliari valencià, des de la determinació de la tipologia i l'estructura de les rendes senyorials, fins als sistemes de recaptació i de gestió d'aquestes, i la identificació dels agents socials que actuaven en la pràctica fiscal.

Algú podrà argüir que el temps dels estudis sobre els senyorius va passar, que es tracta d'un tema ja molt trillat per la historiografia i que, per tant, no val la pena tornar a parlar d'aquest. Al meu parer, no poden estar més equivocats. En primer lloc perquè, contràriament al que es creu, estem encara molt lluny de conèixer-ho tot sobre les formes de dominació senyorial i ens queden encara moltes coses per aprendre al respecte, però especialment perquè

la història, una ciència social al cap i a la fi, es construeix sobre la revisió contínua dels sabers ja adquirits, sobre la verificació constant de tesis i de teories precedents, sobre el qüestionament permanent de postulats que *a priori* podrien parèixer ben establerts. La fórmula, no per més senzilla resulta menys suggeridora: cal abordar els vells temes des d'enfocaments renovats. I en aquest sentit, la investigació duta a terme per B. Tomás és modèlica. Gràcies a un meticulós treball de recopilació documental i a un encomiable esforç de sistematització de les dades, tasca llarga, àrida i ben sovint ingrata, si tenim en compte com són d'enrevessades les fonts comptables, B. Tomás ens explica els mecanismes interns que regulaven les relacions socials entre el comte de Dénia i els seus vassalls, canalitzades a través de la renda senyorial i de l'exercici del poder feudal i, per extensió, ens ajuda a aprofundir, revisar i actualitzar el nostre coneixement sobre la fisonomia del senyoriu baixmedieval.

L'estudi de B. Tomás resulta precís i minuciós fins al detall, sòlid de la primera a l'última línia. De fet, si alguna cosa caracteritza la tasca desenvolupada per l'autor és justament el seu rigor, el seu respecte escrupolós cap a les regles de la investigació històrica. Els documents són espremuts fins al límit i no es llança ni una sola proposició que no estiga protegida pel pertinent suport

arxivístic. Sense concessions, per tant, a la galeria, però escrit amb ploma àgil i eficaç, tot el llibre desprén una pulcritud metodològica que bé mereix ser destacada en una època com l'actual en la qual, modismes pseudoliteraris amenacen de convertir la història en un mer gènere narratiu. La qual cosa no implica que s'haja de menysprear la legítima aspiració de posar a l'abast dels lectors una obra atractiva i agradable de llegir. De fet, el llibre està pensat no sols per a l'àmbit acadèmic, sinó també per a un públic més ampli, no especialista, interessat en conèixer de primera mà el passat de la societat en què viu. Però l'ofici d'historiador requereix historiadors d'ofici, i B. Tomás demostra amb escreix ser un d'ells. Investigacions com aquesta són les que permeten a la pràctica històrica poder reivindicar la seua condició de disciplina científica.

No ens ha d'estranyar que les aportacions oferides per B. Tomás en clau explicativa siguin nombroses i rellevants, impossibles d'exposar ací en la seua totalitat. No obstant això, sí crec que mereixen ressaltar-se algunes constatacions que, al meu entendre són fonamentals. Primer, la tipologia diferencial de rendes entre els vassalls cristians i musulmans del senyoriu i la major càrrega fiscal que pesava sobre aquests últims. Segon, una composició de les rendes senyorials que s'assimilava a la presentada per les batllies reials (els districtes fiscals

de la corona), en especial en el cas dels territoris arrancats tardanament del patrimoni reial que van passar a engrossir el senyoriu (com Gandia). Tercer, la gestió indirecta emprada en la recaptació dels recursos, basada en l'arrendament i l'establiment emfitèutic dels drets, immobles i monopolis del senyor. I en últim lloc, el paper d'intermediació fiscal exercit per les elits locals que, en la seua condició d'arrendataris i emfiteutes del senyoriu, controlaven i es beneficiaven d'eixos procediments recaptatoris.

Amb tot, considere que el major èxit de l'autor ha consistit a evidenciar, a partir de l'estudi del comtat de Dénia, algunes de les principals transformacions experimentades pel sistema senyorial a finals de l'Edat Mitjana. En efecte, tant el caràcter fossilitzat de les rendes ordinàries –dominicals–, com els mètodes indirectes emprats en la percepció d'aquestes, que eren a més impossibles de modificar per part de l'administració senyorial sense entrar en col·lisió amb les elits locals que se'ls manejaven, acostaven ineludiblement al senyor i als seus agents, primer, al seu allunyament definitiu de la realitat fiscal i, segon, a la seua incapacitat per a incrementar els ingressos a través de la imposició de nous gravàmens de caràcter regulars i/o de la introducció de formes de gestió alternatives i més eficaces. Era aquesta una debilitat intrínseca, estructural, dels senyorius

medievals, no sols dels valencians, sinó també dels europeus, que es va agreujar quan es van disparar les despeses aristocràtiques des de mitjans del segle XIV.

En el cas del comtat de Dénia, va ser el pagament del rescat del fill d'Alfons d'Aragó, presoner de guerra, el detonant. Per a fer front a l'astronòmica quantitat requerida, les rendes dominicals es van demostrar completament ineficients. La solució va haver de vindre per la recaptació d'un subsidi extraordinari percebut en forma d'un impost directe exigit a tots els vassalls del senyoriu i que es va prolongar durant diversos anys. D'altra banda, el comte va començar a aprofitar la seua posició de domini sobre les comunitats del senyoriu per a convertir-se en creditor dels seus governs municipals per mitjà de la concessió de préstecs censalistes. L'evolució dels ingressos del comtat de Dénia en l'últim quart del segle XIV ens permet determinar amb tota nitidesa aquest canvi transcendental consistent en el pas d'una economia senyorial fundada quasi exclusivament sobre les rendes tradicionals a una altra sostinguda, i cada vegada en major grau, per l'exercici de les jurisdiccions nobiliàries, ja fóra d'una manera institucionalitzada (els subsidis) o informal (el deute públic carregat sobre els vassalls). El treball de B. Tomás té la virtut doncs, d'il·luminar aquest crucial moment de transició

entre les diferents manifestacions del poder feudal presents durant aquest període. Per això i per tot el que hem ressenyat anteriorment, el llibre es convertirà, sens dubte, en una obra de referència ineludible per a qualsevol que pretenga endinsar-se amb èxit, com ho ha fet B. Tomás, en el complex univers del senyoriu i de les relacions senyorials de la baixa Edat Mitjana.

Antonio José Mira Jódar